

La necessària reivindicació de Fages de Climent

Jordi Pla

L'u d'octubre d'enguany es compleix el 25è aniversari de la mort de Carles Fages de Climent, poeta, prosista i autor dramàtic nascut a Figueres i establert a Castelló d'Empúries, deixeble dilecte d'Eugeni d'Ors i un dels representants més significatius de la segona generació del Noucentisme, al

costat de poetes com Josep M. López-Picó, Marià Manent o el mateix Carles Riba. Home d'una profunda formació clàssica —es doctorà amb una tesi sobre el paisatge en la poesia d'Homer— i, a la vegada, d'un ampli coneixement de la lírica popular, cultivà sobretot el gènere poètic, que escollí també per a la seva obra dramàtica. Com a prosista, és autor d'una crònica familiar centrada en

dos avantpassats seus –Climent– i coautor, amb Alfons Maseras, d'una biografia sobre el pintor Marià Fortuny, en llengua castellana. Home dotat d'una poderosa imaginació, sabia compondre des de punyents epigrames fins a sonets de virtuosa elaboració, des del vers més incisiu al més abstrús, del més dringant al més hermètic. Malgrat això, l'obra de Fages de Climent ha restat més mitificada que no pas coneguda, per diferents raons. Josep Pla n'apunta dues, referint-se als epigrames: «El poeta Fages no fou acceptat ni pels perfeccionistes ni pels escriptors de Barcelona amics seus. Els perfeccionistes, per raons que, per rapidesa, anomenarem gramaticals. Els escriptors, perquè no acceptaven la seva procacitat ni el seu popularisme vilatà i tan sovint groller. Els amics literats de Barcelona d'aquest poeta, generalment mediocres, però refilats i pedantoides, no arribaren ni a la sola de la sabata d'ell» (1).

És necessària i urgent la reedició de la seva obra publicada, avui en bona part introbable, i també la impressió de l'abundosa producció poètica que encara resta inèdita. Un signe esperançador és la reedició feta enguany de *Vila-sacra, capital del món*, conferència que havia pronunciat el 1956 al Casino Menestral de Figueres, en la qual, servint-se de la ucronia, imagina com aquest poblet empordanès hauria esdevingut la capital d'una Catalunya llargament estesa per igual a banda i banda del Pirineu, si el rei Pere el Catòlic no hagués perdut la batalla de Muret.

Primers llibres de poesia

Durant els seus anys d'estada a Barcelona, acabats els estudis universitaris, Carles Fages participa activament en la penya de l'Ateneu amb Eugeni d'Ors, Josep M. de Sagarra, Carles Riba, Josep M. López-Picó, Marià Manent i Agustí Esclasans, entre altres. El 1925 pren part, amb Marià Manent i Jaume Bofill i Ferro en la fundació de la Revista de Poesia de la qual esdevé secretari. Hi publica articles de crítica literària i poemes. És per aquestes dates –1924–, quan té vint-i-dos anys, que edita el seu primer llibre de poesia, *Les*

bruixes de Llers, amb pròleg de Ventura Gassol i dibuixos de Salvador Dalí (2). Es tracta d'un passeig pels mites i llegendes populars de l'Empordà, amb diferents models mètrics que van des de la balada en heptasil·labs fins a l'alexandrí, passant per una gran varietat de combinacions estròfiques. La influència de Verdager i la lírica popular es confon amb un tractament artitzat del vers, amb un llenguatge que combina l'expressió més arrelada amb l'arcaisme

Fages de Climent amb Deulofeu i Dalí.

hàbilment rescatat. Hi ha un to èpic, exultant a voltes, solemne, ple de referències a diferents episodis de la història. La imatge de les bruixes és tractada amb una poderosa força descriptiva, a mig caire del retrat ombrívol i la sàtira esperpèntica:

«Bruixes esgarrapaires i peludes de cella!
per la planura oberta del clàssic Empordà,
pel Terraprim sorrenc i la sagnant Garrotxa
–domeny del trabucaire, la llebre i el senglar–
de vostres barballeres de crina de panotxa
i el ronc bruel que feïeu, qui no en sentí a parlar...»

Les bruixes són, al capdavant, el fil conductor que permet al poeta convidar-nos a un recorregut per la geografia empordanesa, rescatant-ne el cabal legendari i rondallístic.

Ventura Gassol, en el pròleg, hi apunta el tractament patriarcal –diu ell– que Fages atorga a les seves bruixes. Possiblement es referia al to joglaresc, per

declamatori, que tenen els cants i les balades de *Les bruixes de Llers*. Són versos per ésser escoltats, en una escenografia que té molt de joglaresca, com enmig un redol de gent que l'escoltés en silenci. Hi aflora el vers brillant i efectiu, ple d'imatges i metàfores impactants. Ventura Gassol lloa l'objectivitat amb què el poeta tracta els mites i les llegendes, sense deixar-hi surar la seva interioritat. Com a bon noucentista, considerava pejorativament qualsevol anteposició dels sentiments personals a la funció estètica i transformadora del poema, capaç per ell mateix de suscitar emocions. Ventura Gassol també loa el «...classicisme que ha cenyit d'una gran simplicitat les teves cançons i les ha alliberades de falses sensibleries i les ha dotades de nobles i amples sonoritats».

Aquells anys Fages ja havia triomfat als Jocs Florals de Barcelona i era reconegut com una jove esperança. Semblantment a Guerau de Liost, amb qui guarda moltes concomitàncies, Fages és valorat per la seva riquesa de llenguatge, els seus jocs verbals i la seva facilitat versificadora. Cerca la rima sorprenent i difícil, però els seus versos, sovint amarats d'una pàtina d'ironia, tenen la fluïdesa del cabal popular i, quan escau, la solemnitat greu d'un himne.

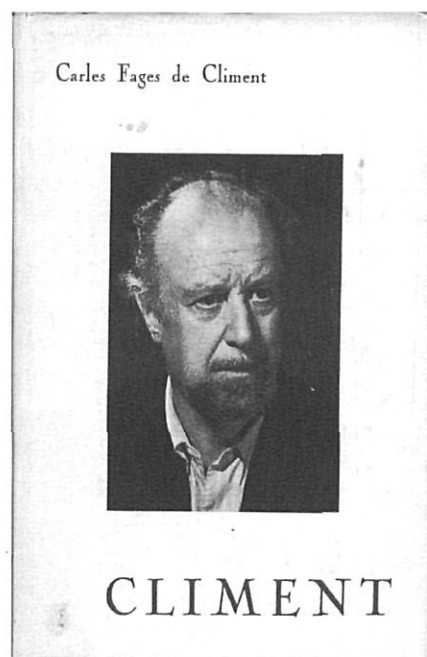
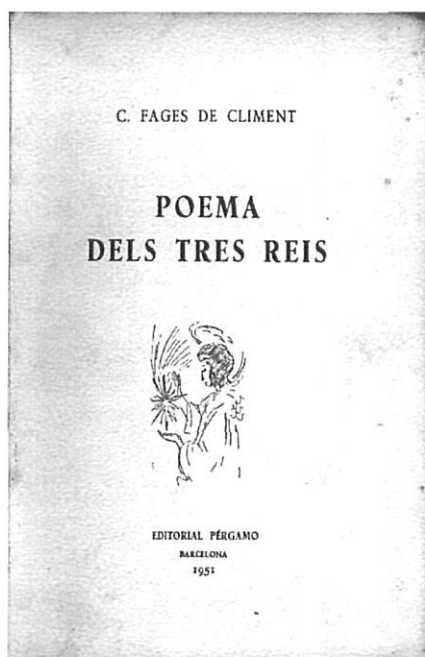
Tamarius i Roses (3) apareix publicat el 1925. És un poemari que recull composicions escrites des de 1919, algunes de les quals havien ja estat premiades als Jocs Florals, com la intitulada «El banc de sí no fos». Hi predominen els poemes de factura clàssica, alguns imitant els hexàmetres llatins, com els dedicats a Roses. Són un cant al paisatge empordanès i als seus homes, vistos sota el prisma d'un idil·li que els fa arquetipus perfectament acoblats al paisatge que els configura. Hi són freqüents els temes inspirats en la cançó popular, però desenvolupats en estructures estròfiques pròpies de la poesia culta, com és ara el sonet que comença:

«Semblant a la donzella que vora de la mar
brodava un mocador, si n'és per la regina,
seguda sotavent, així et plaurà brodar
la seda de brocat de ta veu alta i fina (...).»

És un Empordà sacralitzat pel poeta, que l'ungeix amb una visió míti-

Fages de Climent en un dibuix a la ploma de Felip Vilà.

ca. L'harmonia i la mesura dels versos s'adiuen amb la bonesa dels elements descrits, encara que aquests tinguin la rauxa del vent de tramuntana. Talment en les pintures noucentistes, l'activitat que l'home, com és ara la dels pescadors, és un component més d'un paisatge que convida a la contemplació estètica. El treball és llavors un ritu al servei d'aquesta plaent visió:

«Diria's que la nau que ara orsa, ara deriva,
la duc com un corcer enmig d'estels en flor.
L'encesa dels llaguts apar la flama viva
dels monstres de la nit dansant en processó.»

Manuel de Montoliu, en el seu *Breviari crític* (1926-1933), destaca la doble condició de catalanitat i classicisme de *Tamarius i Roses*. Montoliu, des de la seva òptica noucentista, entenia per catalanitat la consagració dels elements més plàsticament definitoris d'un poble (paisatge, costums, formes de treball) tamisats pel vers i elevats, doncs, a la categoria poètica. La complementarietat de patriotisme i classicisme, així, entroncava amb els criteris morals i estètics de l'Escola Mallorquina (Joan Alcover i Costa i Llobera).

Tres obres de teatre

El 1928 es publica *El bruel*, primera obra de teatre de Carles Fages de Climent (4), que no havia estat mai estrenada fins que enguany el grup de teatre

Esplais, de Castelló d'Empúries, l'ha escenificada amb gran èxit de públic. Prenent com a partida una llegenda situada a l'època del comte Ponç Hug d'Empúries, *El Bruel*, anterior a l'obra dramàtica tan coneguda de Josep M. de Sagarra, té la brillantor del millor teatre versificat d'aquest però, a més, el depassa en la profunditat amb què planteja el conflicte moral i psicològic.

Arrelat en la tradició de la tragèdia clàssica, filtrada pel sedàs del romanticisme, *El bruel* és un cant solemne a la simbiosi individu-paisatge. L'un és, efectivament, configurat per i per a l'altre, prenent tots dos part activa en el desenllaç de la tragèdia. Com succeeix en les altres dues peces dramàtiques (descomptant *Empòrion, la de les tres muralles*), el conflicte de l'amor, arrelat en un entorn, amb els lligams de la sang, es resol indefectiblement a favor del primer, força generadora de les més altes i terribles decisions, «perquè morir vol dir perdre la vida / i la vida per mi és Joncmarí...», proclama Margarida.

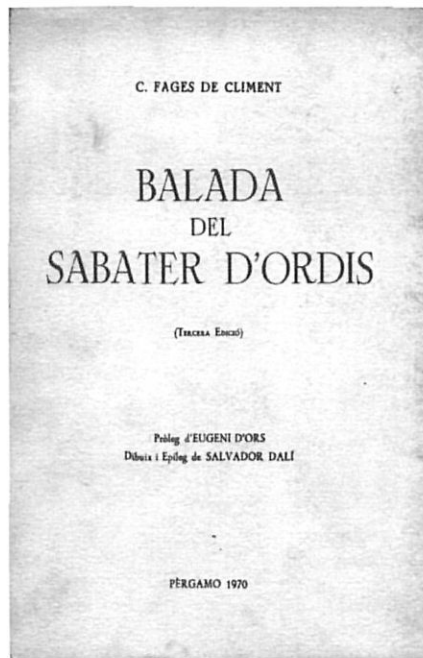
A mesura que el conflicte avança, la natura va adquirint una funció més activa i fantasmagòrica, com en la tragèdia shakespeariana. És l'auguri del triomf implacable de la justícia executada per una dimensió sobrehumana, encarnada en una natura que expandeix tota la seva força tel·lúrica fins al darrer esclat. La gradació que Fages de Climent sap atorgar a l'escenari natural

de la Maçona, des de la placidesa inicial fins a l'apogeu del desenllaç és, sens dubte, un dels millors assoliments escenogràfics del teatre català contemporani.

Les altres dues obres de teatre, *El jutge està malalt* (5) i *La dama d'Aragó* (6), encara avui no escenificada, estan inspirades en el cançoner popular. Montserrat Vayreda, profunda coneixedora de l'obra de Fages, amb qui havia col·laborat, remarca la senzillesa i transparència dels versos que componen aquestes peces dramàtiques. *El jutge està malalt* va ser estrenada a Barcelona el 2 d'abril de 1935. L'obra es basa en la cançó que fa:

«El jutge està malalt,
el jutge de l'Audiència,
l'en van a visitar
de metges més de trenta.
No hi van pel jutge, no;
tampoc per la serventa,
que hi van per sa muller,
que és dama molt plaenta.»

El drama planteja el conflicte d'un adulteri entre la jove muller del jutge i un estudiant de Medicina que va a visitar el marit, vell i malalt. L'acció se situa a la ciutat de Montpeller, al segle XVIII, on les murmuracions i les tafaneries de la gent són ben freqüents. El drama adquireix moments de gran patetisme, com quan l'estudiant confessa que la muller del jutge espera un fill d'aquest

adulteri. A diferència de la cançó popular, la figura del jutge acaba dignificada per la seva actitud final de perdó.

Josep Pla, a *Escrits empordanesos* subratlla que Fages coneixia molt bé la història del país i que la sabia interpretar amb una precisió perfecta. Això és ben constatable al llarg de tota la seva obra, però en el teatre és on s'evidencia més. N'és un bon exemple *La dama d'Aragó* (6), tragèdia en sis quadres i també en vers, basada en la coneguda cançó popular. L'obra fa referència a l'hereu de Jaume II, que va renunciar als seus drets successoris a favor del seu germà Alfons el Benigne. Enamorat d'Anna Maria, el príncep Jaume descobreix, horroritzat, que és la seva germana borda. Hi ha una gran agilitat en el desenvolupament de la tragèdia i, sobretot, moments d'intens lirisme. A diferència d'*El jutge està malalt*, que és escrita en decasíl·labs, *La dama d'Aragó*, és composta, com la cançó popular, en versos heptasíl·labs. Segons Montserrat Vayreda, aquesta tragèdia era la que més plaïa al seu autor. Sabem que encara hi ha una quarta obra de teatre, encara inèdita, intitolada *Empòrion, la de les tres muralles*.

Obra en prosa

Mentrestant, passem a considerar una tercera modalitat de l'obra de Carles Fages: la prosa i, concretament,

la biografia novel·lada. Es tracta de *Climent* (7), que en la justificació inicial Fages defineix com a «...costumari, en el qual, amb una veracitat escrupulosa, he tingut cura de l'ordre de la composició i la decoració de l'ambient.» Els protagonistes són dos avantpassats de l'autor, Enric de Climent i Casadevall i el seu fill, Enric de Climent i Vidal, cara i creu en el context de les turbulències polítiques del segle XIV. L'un i l'altre hi són recuperats per mitjà de la correspondència que redactaren o reberen. Tot un ordit de passions i desavinences deixa veure un rerafons social turmentat, amb exilis i presó.

La destresa narrativa de Fages es mostra, principalment, en la manera com sap combinar el material d'inventari (cartes, sentències, apunts memorialístics) amb la seva aportació personal, relligant-ho tot en un discurs narratiu amè i vital, autèntic mosaic d'una societat convulsionada no solament per les lluites polítiques sinó per unes relacions personals difícils i conflictives. L'ambició i els sentiments passionals hi són reflectits i recreats amb gran plasticitat i efectisme, de forma que el tremp narratiu, lluny de decaure, es fa més i més intens, en un context vigorosament realista. *Climent* restà finalista en la convocatòria del Premi Crexells de 1932 i fou publicada dos anys després.

Catorze sonets

El 1938, havent-se traslladat Fages a Roses, en plena guerra civil, apareix el recull *Sonets a Maria Clara* (8), catorze en total, que expressen una exquisida formulació del sentiment amorós, a la manera de Ronsard, a qui parafraseja:

«Jo m'hauré mort i tu seràs molt vella.
De lluny les filles se t'assemblaran,
però la gent dirà: "No són pas tant."
Tremolaràs un poc com una estrella.
Amb mà insegura atiaràs l'estrella
de la llar on la flama crepitant
de cada vers ja s'anirà apagant.
Per deixar de ser bella ets massa bella.»

L'estilització i la depuració del vers arriben, a *Sonets a Maria Clara*, a un grau de màxima efectivitat, amb gran riquesa d'imatges. La figura de la dona és presentada com la d'un ser excel·lent, amb una idealització altament suggestiva. El poeta, al seu torn, es presenta com un cavaller que llueix la divisa de la seva dama. La poesia cortesana renaixentista s'hi reflecteix, doncs, amb la seva varietat de formes expressives. El gest elegant, l'al·lusió a les excel·lències de la dama, i l'entorn plaent donen a aquests sonets l'aire d'una refinada composició musical. Fa la impressió que Fages es mou amb absoluta comoditat dins els cànons d'aquesta estrofa, d'on els versos flueixen llisquívols i guarnits de subtileza.

El 1950 surt publicat el *Poema dels Tres Reis* (9), evocació dels elements característics de les festes de Nadal, a cadascun dels quals l'autor dedica un poema. Alguns són de forma epigramàtica, com una lleu pinzellada. D'altres adopten la bella faisó del sonet, de vegades insòlit com el dedicat a l'any nou, escrit íntegrament en monosíl·labs. Fages es complau en la rima agosarada, en el vers artitzat, però també en la cadència senzilla i transparent de la cançó:

«És la vetlla que els mainatges
amb cantúria i fanal
van a rebre els reis i els patges
a la torre del raval.»

Octavi Saltor, en el pròleg, remarca els «...malabarismes subtils de forma, en arabescos de consonants, en virolats miralleigs d'imatgeria.» I és que Fages sembla experimentar en cada poema, en cada vers, nous reptes a la seva habilitat. Des del madrigal miniatura fins al sonet solemniat, sura aquella vivesa, aquella observació subtil i enginyosa, aquell desig d'originalitat. D'aquí que Octavi Saltor faci observar la novetat no en els temes sinó en la manera d'expressar-los.

Un poema emblemàtic

I així arribem a l'obra més aconseguida i emblemàtica de Carles Fages de Climent. *La Balada del Sabater d'Ordís* (10) extens poema de més de cent planes, en quartets, que ens presenta la vida errant d'un ex-sabater embogit per la pèrdua del fill i l'abandó de la muller.

«I com un clergue xantre en cants novici,
li va naixent per dins una cançó
mestall de goig, de riure i de dolor
i, com més canta, va bevent per vici.»

El sabater amb una canya a la mà i un barret xambergo sent bullir el geni de la terra en la seva sang i conjura el vent –la tramuntana– i en dirigeix la udolant melodia amb la seva original batuta:

Una escena de la tragèdia 'El Bruel' representada aquest any a Castelló d'Empúries i a Figueres.

«Bisbe del vent, el Sabater era un místic
ungit pel vi i asserenat pel pa.
Oh nodriment elemental que va
posar-li el flam al cor de l'etern dístic.»

Tocat d'un alè místic, esdevé símbol del sofriment fet cançó i benaurança i va de poble en poble i de masia en masia pidolant un poc de pa i un poc de vi, voltat de mainada que li va al darrera cridant –Sabater Pegot, Sabater Pegot!

Sovint va a Figueres i s'acompanya del Poll i la Puça, pintorescos personatges que van tocant el manubri sota la seva pauta.

El primer cant inclou els elements més emblemàtics de l'Empordà: el paisatge de la plana, la tramuntana, la rambla de Figueres, els canyissars, les vinyes, Cadaqués, la sardana... Els indrets mítics del Palau del Vent són fites del seu llarg pelegrinatge.

El segon cant –la Passió– és presidit per un sentiment creixent de melangia. El Sabater va perdent les forces i els records de la infantesa i del fill perdut es van fent més persistents. Sent la temptació del suïcidi i un dia cau inconscient sobre l'herba humida. És acollit a l'hospital però torna a sentir l'enyorança del cel ven-tejat amb lluernes d'estels. Rebutjat dels altres vagabunds, escarnit per la mainada, sent la fiblada del dolor arrelat en l'ànima.

«La Mort», el cant tercer, és especialment significatiu. El mític personatge, sentint pròxima la seva fi, inicia el definitiu romiatge a Ordís, el clos pairal, per lliurar la seva ànima a Déu. Fages de Climent li atorga una rara i suggestiva lucidesa davant la pressentida hora de la partença definitiva. El Sabater, com un reflex cristològic del «Just sofrent», havia fet de la dissort

la font del seu pelegrinatge vital. Per això, assumeix la mort com a alliberament, com a retrobament amb les altres baules que trenen la cadena perenne de la vida, esbatanada als quatre vents.

L'estrofa que clou el cant –com un cantàbil allargassat– pren forma de pregària amb ressonàncies maragallianes. Aquell qui ha infós vida als elements– el Sabater dirigint la simfonia del vent– no pot extingir-se car és, com el gest per als poetes renaixentistes, penyora de permanència enllà del temps i de la mort:

«La Tramuntana arrenca, amb urc molest.
Senyor, la carn demana, feta estàtua,
–mentre l'argila drapa el cos honest–
que –bronze o marbre– es perpetui el gest
acompassat d'aquella canya fàtua.»

El darrer cant és una elegia a la figura del Sabater, que és evocat com a profeta clarivent i incompès i al qual escauria un monument que immortalitzés la seva presència.

És doblement interessant remarcar la col·laboració de Salvador Dalí, no solament en les il·lustracions del llibre, sinó en l'epíleg final que escriví en forma de quartet:

«Jo sóc divinament tocat de l'ala,
nou Prometeu de Port Lligat d'on
faig el boig d'Ordís. Cada dia és Gala
i per ço moc la música del món.»

Cal subratllar, finalment, el pròleg que hi escriví Eugeni d'Ors, pocs mesos abans de la seva mort, on compara la figura del Sabater d'Ordís amb les de les creacions literàries universals, al costat del Quixot, Bertoldo o Hudibras. Però el que crida l'atenció és la ferma con-

demna, malauradament premonitòria, que fa de la postergació que ja planava damunt Fages: «No sentim cap temença per a Salvador Dalí. Però no sabem si es congriarà encara, durant algun temps, sobre Fages de Climent, la dissort, la incomprensió i la injustícia.»

El llibre pòstum

El 1958 obté el Premi Ciutat de Barcelona per un aplec de sonets que amb d'altres d'afegits constituïran el seu llibre pòstum, car s'edità el 1979, onze anys després de la seva mort. Es tracta de *Sonets (Primer i segon llibre)* (11). Hi gustem el Fages classicitzant, destre en una imatgeria summament estilitzada, amant de la sonoritat barroquitzant. Perfecte en la mètrica, esplendent en el vers, fulgurant en la seva plasticitat, cada sonet és una peça d'orfebreria:

«Plau-me seguir la Coma adés collida
on el cep frisa amb un flauteig d'aram
i les abelles cerquen a l'escamp
l'últim raïm, licor secret de vida.
Sagnen els ceps de la punyent ferida;
l'oliva al bec, el tord fuig del reclam;
el sard esquerp comença a picar l'harm
i el palafre novell admet la brida.
El samaler feixuc esquinça el muscle.
Damunt del Port la tarda és un crepuscle
letal. Teixim el temps i el desteixim.
Al lluc d'un sol que gairebé no crema,
disputaré als insectes, gemma a gemma,
la gota d'ambre del darrer gotim.»

L'anècdota, de vegades ben intranscendent, és com una espurna que es desplega en flamarada. N'arrenca tot un seguit de reflexions poètiques, a la manera de Josep Carner, al llarg dels catorze versos. Adés és la invitació amorosa la que inicia el minuet, adés el plant del poeta que, a la manera d'Ausiàs March, lamenta el desamor de la dama estimada.

Sorpren la varietat de registres que Fages de Climent mostra en els seus sonets: el to barroquitzant alterna amb el classicisme auster, i la levitat de la cançó, amb l'artifici conceptual o de dicció. En qualsevol cas, recorda l'art saborós i precís de Guerau de Liost, propens a una imatgeria preciosista, elegant, de to aristocràtic. El vers com a pretext, en definitiva, de l'estètica arbitrària: domini de l'art sobre el sentiment, de l'artificiositat sobre l'emoció, de l'intel·lecte sobre la verbalitat tumultuosa. Els uns no exclouen els altres.

Cartell del TEI de Sant Marçal per a un espectacle sobre Fages.

Simplement, els contenen i afaïonen sota un domicili rigorós del llenguatge i la seva capacitat expressiva.

Hem fer un repàs de l'obra impresa de Carles Fages de Climent. Cal subratllar, tanmateix, el gruix important de la seva obra inèdita: els nombrosos epigrames i els *Cent consells d'amor*, que, signats amb el pseudònim de Lo Gaiter de la Muga, són un filó d'enginy i d'ironia; el *Somni de Cap de Creus*, «opus magnum» que ell desitjà ardorosament veure publicat; l'obra de teatre *Empòrion, la de les tres muralles* i prop de cinc-cents (!) poemes. Al seu costat, l'obra publicada —avui en gran part introbable— és la punta de l'iceberg. Tant de bo aquest pugui ser contemplat, sense més dilacions, en la seva totalitat. És un repte que cal superar per un sentit d'estricta justícia.

Jordi Pla és professor de literatura catalana.

NOTES:

- (1) Josep Pla: *Escrits empordanesos*, vol. 38 de l'O.C., Edicions Destino, 1980, pàg. 324.
- (2) *Les bruixes de Llers*, edit. Políglota, Barcelona, 1924.
- (3) *Tamariu i Roses*, ed. de «Revista de Poesia», Barcelona, 1925.
- (4) *El Bruel* (Tragèdia en vers), ed. de «La Revista», Barcelona, 1929.
- (5) *El Juge està malalt* (Comèdia en tres actes), edició de «El Nostre Teatre», Barcelona, 1935.
- (6) *La dama d'Aragó* (Tragèdia en sis quadres i en vers), Barcelona, ed. Pèrgamo, 1955.
- (7) *Climent*, ed. Llibreria Catalònia, Barcelona, 1933.
- (8) *Sonets a Maria Clara*, Impremta Altés, Barcelona, 1938.
- (9) *Poema dels Tres Reis* (pròleg d'Octavi Salator), ed. Pèrgamo, Barcelona, 1951.
- (10) *Balada del Sabater d'Ordis*, ed. Pèrgamo, Barcelona, 1954.
- (11) *Sonets (Primer i segon llibre)*, Aubert Impresor, Olot, 1979.